
EERSTE HOOFDSTUK.

§ 1. ALGEMEENE BESCHOUWING

over den toestand onder

Don Juan van Oostenrijk.

Lodewijk de Requesens was den 5^{den} Maart 1576 plotseling overleden en reeds den 8sten April ontving D. Juan een schrijven van zijn broeder Filips, waarin deze hem met zijne benoeming tot landvoogd der Nederlanden in kennis stelde. De benoeming tot deze nieuwe betrekking, waarvan hij vroeger zoo afkeerig was, werd thans met vreugde door hem begroet.

De reden hiervan lag in een plan, door D. Juan in overleg met Filips opgemaakt. D. Juan namelijk zou zich in de Nederlanden voor

een aanslag op Engeland voorbereiden, en in geval van een gelukkig optreden tegen Elisabeth, koesterde hij de hoop met Maria Stuart in het huwelijk te treden en zich verder van den troon meester te maken.

In een schrijven van 27 Mei verklaart hij zich bereid de landvoogdij te aanvaarden, maar wijst Filips er tevens op, dat hij het regentschap der Nederlanden niet als eene gunst aan zijn persoon, maar als een dienst door hem aan den lande bewezen, opvat.

Vermomd als bediende van Octavio de Conzaga, die hem vergezelde, kwam hij den 4^{den} November, den dag der plundering van Antwerpen door de Spaansche soldaten, te Luxemburg aan.

Reeds spoedig moest hij tot zijne groote teleurstelling ondervinden, zooals uit zijne brieven aan Filips, Antonio Perez en anderen blijkt, dat hij van de zijde der Nederlandsche bevolking, moeielijk de sympathie kon winnen, en wat meer is, dat hij niet regeerde, maar geregeerd werd.

Twee belangrijke gebeurtenissen, die aan de komst van D. Juan onmiddellijk voorafgingen, droegen er in de eerste plaats toe bij om den haat tegen de Spanjaarden in 't algemeen, bij de bevolking der Zuid-Nederlanden te vermeerderen. Dit waren de plundering van Maastricht op 20 October 1576 en het muiten der Spaansche soldaten op 4 November te Antwerpen, bekend onder den naam van *de Spaansche furie*.

Alhoewel het niet direct op onzen weg ligt, wenschen wij een oogenblik stil te staan bij het gebeurde te Maastricht.

Franciscus de Montesdoca, die sedert 1572 onafgebroken de betrekking van gouverneur te Maastricht had waargenomen en voortdurend het vertrouwen der voornaamste burgers had genoten, werd genoodzaakt met zijne twee compagnieën Spanjaarden naar Wijk af te trekken. Slechts weinige manschappen bleven den toren bij de Brusselsche poort bezetten.

De Maastrichtenaren gingen nog verder. Aan Montesdoca werd het voorstel gedaan om naar Maastricht terug te keeren, ten einde onderhandelingen aan te knopen. Hem zou geen leed wedervaren. Op het stadhuis gekomen, werd hij evenwel onmiddellijk gevangen genomen. Martinus de Ayala, die hem met 50 busschutten uit Wijk kwam opeischen, werd door de Duitsche troepen en door de burgers genoodzaakt, onverrichter zake terug te trekken.

De graaf von Eberstein, stond met zijne vendelen Duitschers aan de zijde der burgers.

Intusschen waren Alonzo de Vargas en Ferdinand de Toledo met eenige troepen de stad genaderd en bevonden zich op 6 uur afstands, toen zij door een soldaat omtrent het gebeurde met Montesdoca werden ingelicht. Zij spoedden zich onmiddellijk stadwaarts en vielen gelijktijdig bij de Brusselsche poort, waar zij door de Spaansche bezetting werden gesteund, en aan de Wijker zijde aan. Hoe dapper zij zich ook weerden, waren de burgers spoedig genoodzaakt met de Duitse bezetting tot op het Vrijthof te wijken (1).

Ongeveer 1500 burgers (2) verloren hierbij het leven. De stad werd verder door de Spanjaarden geplunderd en vele huizen werden in brand gestoken. Strada verhaalt, dat de Toledo en Ayala, die van de Wijker zijde de stad aantastten, voor elken soldaat eene vrouw hadden geplaatst, die bij het overtrekken der brug tot schild waar achter zij schoten, moest dienen.

Antwerpen werd den 4^{den} November door de Spaansche soldaten nadat zij een opstand hadden onderdrukt, geplunderd en verbrand, waarbij alleen door het zwaard meer dan 2000 burgers het leven verloren, behalve degenen die verdronken en verbrandden.

Het oogenblik was dus voor D. Juan niet gunstig; zijn intrede hier te lande geschiedde onder slechte voorteekenen. Waarschijnlijk zou dit alles niet zijn gebeurd, ware hij eenige dagen vroeger in de Nederlanden gekomen.

Het gevolg dezer gruwelen was, dat tusschen Holland en Zeeland aan de ééne en de Zuidelijke gewesten aan de andere zijde eene overeenkomst, de *pacificatie van Gent* (8 Nov.), tot stand kwam, waarbij besloten werd de Spaansche troepen gemeenschappelijk uit het land te verjagen.

Don Juan begon met uit eigen beweging de Spaansche bevelhebbers te Brussel, Antwerpen en andere plaatsen te gelasten, de wapens neer te leggen en uitsluitend verdedigenderwijs op te treden. Zijn bevel luidde: „Alle verdeeldheden moeten ophouden, dit is in ieders belang” (3).

(1) MENDOÇA. *Commentaires*.

(2) *Mémoires anonymes*.

(3) GACHARD. *Corr. de Philippe t. V.*

Op uitdrukkelijk verlangen van Filips beijverde D. Juan zich met zachtheid in de Nederlanden te regeeren. De wensch van den Koning was het verleden te vergeten, zooveel mogelijk toe te geven en alleen aan den godsdienst streng de hand te houden. Ook was dit het eenige verlangen, dat D. Juan bij zijne aankomst bezielde. In de eerste plaats volgde hij in deze de ingeving van zijn goed hart en ten tweede strookte de pacificatie der Nederlanden met zijn plan; dit laatste had hij misschien te veel op het oog.

Dat voorloopig wegens geldgebrek, aan het hervatten der vijande lijkheden niet te denken viel, blijkt uit een brief van 22 November aan Filips, waarin hij klaagt zelfs geen honderd kronen te bezitten, om in eigen behoefte en in die zijner omgeving te voorzien.

Reeds spoedig bleek het D. Juan, hoe slecht de Spanjaarden in de Nederlanden aangeschreven stonden; hij geeft zijn gevoelen dien-aangaande aan Filips te kennen in de volgende woorden: (1) „Helaas! de Spanjaarden zijn hier zoo gehaat, dat de bevolking den naam zelfs verafschuwt. Men wil ze verjagen en hunne windhonden zelfs niet meer dulden (2). Liever geven zij zich aan de Turken over, dan zich met ons te verstaan”.

Op aanraden van den Prins van Oranje, werd door de afgevaardigden als eerste voorwaarde aan D. Juan gesteld, *dat de Spaansche troepen het land moesten verlaten*, vóór hij zijn verblijf in Brabant zou vestigen.

Deze voorwaarde kon en wilde D. Juan niet onmiddellijk onderschrijven. Hij had den toestand reeds zoo goed begrepen, dat hij in een brief aan Filips (3) als zijn gevoelen meedeelde, dat de vrede alleen te bewaren was, als hij zich tot den oorlog voorbereidde. Hij verzocht zelfs de noodige troepen gereed te houden en hem zijne vroegere veldoversten te zenden.

Filips was van eene andere meening en stemde toe in het vertrek der Spaansche troepen, zoo als blijkt uit een schrijven van 27 Januari, waarin hij zegt: „Voorloopig moet gij alleen aan de bevrediging der Nederlanden denken, de Spaansche troepen wegzenden en de zaak

(1) Correspond. de Philippe t. V.

(2) Doc. ined. T. L. „Hasta los galgos han de salir”.

(3) Corresp. Philippe 8 Januari 1577.

van Engeland, waarvoor zich later eene betere gelegenheid zal aanbieden, ter zijde stellen".

Men verlangde niet alleen de ontruiming der Nederlanden, maar ook dat de troepen over land en niet per schip naar Italië zouden worden vervoerd.

Hierdoor vervloog voor D. Juan het laatste vonkje der gekoesterde hoop van een aanslag op Engeland, waarover hij zijn wrok moeilijk kon verbergen. Hij geeft daaraan in de volgende woorden lucht: „Zal ik, ter wille van die verdoemde Vlamingen, mijne onderneming op Engeland moeten laten varen? Meermalen heeft mij de lust bekropen de vijandelijkheden plotseling te hervatten, dit volk te tuchtigen, te verdelgen en mij met hun bloed te verzadigen" (1).

Op 10 Februari deed hij nog een laatste poging bij Filips (2). „Ik smee U, schreef hij, de noodige maatregelen niet langer op te schorsen. Uitstel is de oorzaak van al de onheilen in deze gewesten".

Eindelijk werd den 17^{den} Februari de Gentsche pacificatie door D. Juan bekrachtigd. Te Marche en Famène werd het *Eeuwig edict*, de volgende voorwaarden inhoudende, door hem geteekend: de ontruiming der Nederlanden door de Spaansche troepen binnen 40 dagen, alsook dat zij niet ingescheept en voorloopig naar Maastricht gezonden worden; de erkenning van het recht aan de Staten, om te beschikken over de gelden en de troepen, onder voorwaarde „qu'ils maintiendront en tout et partout nostre sainte foy et religion catholique romaine et la due obéissance au Roy nostre Sire" (art. 2); de slooping van alle kasteelen, enz.

Spoedig bleek, dat niemand met deze overeenkomst was gebaat, noch de Spaansche troepen, die na tien jaren in weelde hier te hebben doorgebracht en voor een groot deel door huwelijksbanden aan Neerlands bodem gebonden, zonder uitbetaling van soldij, in de laatste dagen van April naar Italië aftrokken, noch de Staten die hunne beloften niet konden nakomen, noch de Prins van Oranje, die zijn invloed door deze overeenkomst sterk zag tanen en zich daarom ook van het eerste oogenblik er weinig ingenomen mee toonde, noch D. Juan wiens plannen ten opzichte van Engeland in duigen vielen.

(1) Corresp. Philippe t. V. „Por asolarlos, y destruirlos, y cebar me en su sangre".

(2) Doc. ined. T. L.

Hierop volgde, in de eerste dagen van Maart, de intocht van D. Juan te Leuven en den 1sten Mei te Brussel. In beide plaatsen werd hij, tot spijt van den Zwijger, met geestdrift door het volk ontvangen, waarbij het aan pracht en praal, eerbewijzen én eerebogen niet ontbrak. Door zijn aangenamen omgang en innemend voorkomen, wist de nieuwe landvoogd spoedig aller harten te winnen en zich vooral bij het volk bemind te maken.

Deze goede verstandhouding was evenwel slechts van korten duur en ontaardde van den kant der bevolking in wantrouwen, ja zelfs in haat. Verdachtmaking was de oorzaak van dezen ommekeer.

Men wist zijne handelwijze in een verkeerd daglicht te stellen, waardoor het wantrouwen steeds werd aangewakkerd. Door brieven van D. Juan en Escovedo, in Frankrijk onderschept, werd een schijn van bevestiging aan dit alles gegeven.

Groen van Prinsterer schetst de verhouding, die hieruit ontstond, als volgt: „Ses antagonistes dirigés, encouragés par le Prince d'Orange réussirent par les suppositions les plus alarmantes et les plus outrageux soupçons, par des prétentions excessives, des reproches non mérités, des humiliations, des insultes, des conspirations même, à le décréditer, à paralyser ses efforts, à irriter son amour-propre, à anéantir son autorité, à l'entretenir dans une crainte perpétuelle pour sa liberté et sa vie; à l'emmener enfin à chercher le salut, tête baissée, dans un coup de désespoir”. Dit laatste slaat op de inbezitneming in Juli, van het kasteel te Namen.

Het oordeel, door den Zwijger over den nieuwen landvoogd uitgesproken, was niet zeer gunstig. Het volgende gezegde zal zeker het vertrouwen der Nederlanders niet bevorderd hebben: „Het onderscheid tusschen den nieuwen landvoogd en Alva of Requesens is, dat deze, jonger en dwazer, minder de kunst verstaat, zijn venijn te verbergen, in afwachting van het gunstig oogenblik waarop hij zijne handen in het bloed zal kunnen doopen.”

Don Juan inziende dat, niettegenstaande al de concessies zijnerzijds gedaan, het hem toch niet mocht gelukken, de gemoederen tot bedaren te brengen en de harten zijner onderdanen te winnen, was ten einde raad. Na al zijne pogingen te hebben zien mislukken, maakte zich de wanhoop als 't ware van hem meester. Hij werd, volgens zijne eigene

verklaring, als speelbal gebruikt. De eene ving hem op, terwijl de andere hem wegwierp (1).

Aan Filips verzocht hij om uit zijne betrekking te worden ontslagen of indien hem deze gunst werd geweigerd, Alexander Farnese naar de Nederlanden te zenden om hem eerst ter zijde te staan en later op te volgen, na behoorlijk te zijn ingewijd in de zaken.

De trouwe Escovedo vertrok op 10 Juli met dit verzoek naar Madrid, waar hem het staal van den sluipmoordenaar, geleid door den afschuwelijken Antonio Perez, wachtte.

Meermalen herhaalde D. Juan per brief dit verzoek. In een schrijven van 4 October zegt hij onder anderen: dat de Koning hem geen grootere gunst zou kunnen bewijzen dan in dit verzoek toe te stemmen (2).

Voor zijne veiligheid vreezende, maakte hij zich eenige dagen na het vertrek van Escovedo, met list, van het kasteel te Namen meester. Zijne tegenstanders vonden in dit feit een wapen, dat zij met goed gevolg tegen hem gebruikten.

Gedurende drie maanden kwam geen bericht uit Madrid, waardoor zijne wanhoop ten top steeg (3). Zijne moedeloosheid ging zoo ver dat hij, had hem de vreeze Gods niet weerhouden, een einde aan zijn leven zou hebben gemaakt. Hij wenschte zich het hoofd tegen een muur te kunnen verbrijzelen, zich in een afgrond te werpen, of zijne laatste levensdagen in een klooster te gaan slijten.

Filips schijnt er over gedacht te hebben, D. Juan uit de Nederlanden terug te roepen en het beheer van deze gewesten in handen van Granvelle en Margaretha van Parma te stellen. In dien zin liet hij zich aan de Çuniga, afgevaardigde te Rome uit (4).

Granvelle, overtuigd dat hij in de Nederlanden niet zeer bemind was, wees dit aanbod onmiddellijk van de hand, terwijl Margaretha, om D. Juan niet te beleedigen, de zending niet wilde aanvaarden. De staat harer gezondheid noopte haar mede dit besluit te nemen.

(1) Correspond. Philippe t. V. Yo ando entre ellos como pelota en el juego que uno me toma, otro me deja.

(2) Correspondance de Philippe.

(3) Correspondance de Guillaume d'Orange, t. IV.

(4) 1 September 1577. Gachard. Correspondance de Marguérite.

Intusschen wist de Zwijger zich voor goed van het gezag meester te maken. Den 23sten September deed hij zijn intocht te Brussel, waar hij door het volk vooral zeer werd toegejuicht.

De edelen der Zuidelijke Nederlanden, aan wier hoofd de hertog van Aerschot, waren evenwel niet meer met den Prins dan met den koning van Spanje ingenomen. Zij trachtten den invloed van Oranje tegen te gaan, door Matthias van Oostenrijk naar de Nederlanden te ontbieden. Deze liet zich op het eerste aanbod overhalen en verscheen op 26 October te Brussel. Door de Staten werd de Duitsche Prins als landvoogd erkend.

Zij dachten door deze keuze in staat te zijn, aan Spanje en aan de de ketterij gelijktijdig het hoofd te kunnen bieden. De scherpzinnigheid van den Zwijger en daarbij de onbekwaamheid van Matthias, moesten al deze schoone plannen vrijdelen.

De Prins van Oranje wist de zaken zoo te regelen, dat hij Matthias op zijne zijde kreeg en het heft in handen hield. Door de Staten werd hij tot Ruwaard van Brabant benoemd. De vergaderzaal was bij deze gelegenheid grootendeels door het grauw van Brussel ingenomen, zoodat eene zekere vrees op dit besluit niet zonder invloed zal zijn geweest.

De gebeurtenissen van de laatste dagen, waardoor absolute miskenning van Filips' gezag in de Nederlanden maar al te duidelijk aan den dag kwam, deden te Madrid besluiten met meer gestrengheid te werk te gaan.

Granvelle drukt zich in een schrijven van 18 October 1577 dienaangaande als volgt uit: „Le Roy le 28me d'Aoust s'estoit résolu du tout à la clémence et commandoit que nullement les Espagnolz ne retournassent, veullant faire accomplir tout ce qu'estoit traicté, pourveu seulement que les Estatz observassent ce qu'ilz ont promis aux deux pointz de la religion et dehue obéissance à sa Majesté; mais ayant depuis entendu ce d'Anvers et la reste succédée à ceste suyte, il ha changé du tout de délibération et s'est résolu aux armes, à mon advis en bien malvaise saison; et s'encheminent non seulement les Espagnols, venuz des Pays-d'embas, pour y retourner, mais 3000 de ceulx de l'armée de mer, et se lèvera grand nombre d'Italiens, outre les Allemans de cheval et de pied que s'apprestent en Allemagne;

si est-cé que le 18me du moys passé sa Majesté disoit encoires que, si ceulx des Pays-d'embas se recougnissent et qu'ilz accomplissent les deux pointz susdits, encoires retireroit-elle les armes; et le Seigneur Don Joan, voyant que de luy l'on avait prins diffidence, désiroit que sa Majesté envoya aultre personne du sang, et peult-estre y fut allé Madame de Parme, que pour l'affection qu'elle ha aux Pays d'embas et au service du maistre, s'estoit oufferte à y aller pour procurer accord entre le Seigneur Don Joan et les Estatz; mais je ne sçay ce que dira maintenant Sa Majesté, que les Etatz ont appelé le Prince d'Oranges et se gouvernent à sa volonté," enz.

Terwijl men zich in Spanje op den oorlog met kracht voorbereidde, namen verdeeldheid en wanorde in de Nederlanden steeds meer en meer toe.

De hertog van Aerschot, begrijpende, dat de strijd tegen de aanmatiging van den Prins te Brussel niet mogelijk was, riep de afgevaardigden van den adel en de geestelijken te Gent bijeen.

Het volk, door Ryhove en van Hembyze aangevoerd, maakte zich 's avonds van Aerschot en de andere afgevaardigden meester.

Bij het vernemen van deze tijding spoedde de Prins zich naar Gent, waar hij met geestdrift werd ontvangen. Een hart werd hem aangeboden, waarop het woord *Sinceritas* als opschrift was geplaatst (1).

Het volk sloeg te Gent en te Brugge aan 't muiten, waarbij niets werd gespaard, terwijl men vooral aan persoonlijken haat lucht gaf. Winkels en kerken werden geplunderd en verwoest; personen van aanzien en zelfs vrouwen gevat en mishandeld. Ook in andere steden vond dit vandalismus navolging. Deze handelwijze werd evenwel door den Prins streng afgekeurd.

De landgraaf van Hessen maakte bij het vernemen dezer wandaden de opmerking, dat het beter en nuttiger ware geweest aan D. Juan te gehoorzamen, waardoor ten minste het leven van vele ongelukkigen gespaard zou zijn gebleven en de hervorming minder gehaat. Hij noemt „*die Statten undt Niederlendische hendell ein selzamb ollo putrido*” en beschouwt al hetgeen ten tijde van Alva was gebeurd slechts als een voorspel van hetgeen moest komen (November 1577).

Overal kregen verdeeldheid, afgunst, naijver en haat de overhand.

(1) Correspondance de Guillaume.

Het volk werd door niets in toom gehouden, gehoorzaamheid en onderwerping hadden opgehouden te bestaan. Op de eene plaats hadden de Hervormden, op de andere de Roomschen de overhand, elkander onderling zooveel mogelijk benadeelende en de Spanjaarden een gemeenschappelijken haat toedragende.

Assonleville beschrijft in een brief aan Granvelle den toestand als volgt: „tout se tourne de fons en comble, sans dessus dessous, la religion, l'auctorité du Roy, en effect tout le païs pend à un fil. Les titres du Roy, de Monseigneur l'Archiduc Matthias, des Estats, sur quoy les adversaires ont prins couleur et pregnant, ne sont rien; tout se maisne ou confond par la populace; j'entends l'ordure et seulement personnes turbulentes, demandent jeter la religion et le Roy par terre, et ceulz-là seuls commandent, ou bien forcent les autres”.

Den 7^{den} December verklaarden de Staten-Generaal, dat Don Juan niet langer stadhouder, landvoogd of kapitein-generaal was, maar een vijand des lands.

De staatkunde van den Prins van Oranje had tot den oorlog gevoerd, die tijdens de onderhandelingen met Don Juan was geschorst.

Hiermede was een zijner wenschen vervuld en reeds in December 1577 werden de vijandelijkheden hervat.

In de laatste dagen van December werd nog door den baron de Selles een brief van Filips, inhoudende gunstige vredesvoorwaarden, aan de Staten-Generaal aangeboden. Gehoorzaamheid aan den Koning en het behoud van den katholieken godsdienst, waren de eenige voorwaarden, door Filips gesteld. Zelfs Alva schijnt te Madrid den wensch te hebben uitgedrukt, dat, indien men gedwongen werd de wapenen in de Nederlanden weer op te nemen, dit niet mocht zijn om te kastijden of om wraak te nemen.

Alexander Farnese verscheen intusschen op het tooneel, eerst als luitenant-generaal, om weldra na den dood van D. Juan als landvoogd der Nederlanden en tevens als opperbevelhebber van het Spaansche leger op te treden.

Door eene handige kunstgreep had Oranje zich met Matthias weten te verzoenen en werd tot zijn luitenant-generaal benoemd. Als zoodanig deed hij met Matthias zijne plechtige intrede te Brussel op 24 Januari 1578.

Ontzagelijke rampen troffen onze voorouders in de twee volgende

jaren. Moord, brandstichting, plundering waren aan de orde van den dag. Duizenden verloren hierbij het leven, terwijl aan de overgeblevenen door plundering en oorlogsschatting het weinige, dat zij nog bezaten, ontnomen werd.

De Zuidelijke Nederlanden vooral werden aan alle kanten door vreemde troepen doorkruist; afgescheiden van de Spaansche en Staat-sche troepen, drongen aan den eenen kant de Fransche troepen van den Hertog van Anjou, aan den anderen de roofzieke benden van Johan Casimir, waardoor de plattelandsbevolking in de eerste plaats werd uitgezogen en gekweld, het land binnen.

Aan wien de schuld van al de ellende, waaronder jaren lang onze verarmde, vroeger zoo welvarende bevolking van stad en land gebukt ging?

De beantwoording van dit vraagstuk laten wij, voor zoover dit nog niet is geschied, aan anderen over.

En, als of de maat des onheils nog niet vol was, bezweken duizenden, die aan het moordend staal, den strop en het vuur ontsnapt waren, aan de gevolgen eener destijds heerschende ziekte, ten onrechte door sommige schrijvers met den naam van pest bestempeld.

§ 2. DE KOMST VAN PARMA IN DE NEDERLANDEN.

Don Juan had zich intusschen naar Marche en daarna naar Luxemburg teruggetrokken, waar hij de komst der hem toegezegde Spaansche en Duitsche regimenten en vooral zijn neef, Alexander Farnese, met ongeduld afwachtte.

Het was ruim dertien jaren geleden, dat Alexander Farnese, na de voltrekking van zijn huwelijk te Brussel met Maria van Portugal, de Nederlanden had verlaten, toen hij op 5 December 1577 uit Parma herwaarts vertrok. Hij aanvaardde de reis 's morgens om 3 uren, alleen vergezeld door den kapitein Pedro de Castro, Pedro Tudesquin, zijn chirurgijn, en den postmeester van Piacenza en stapte in den vroegen morgen van den 17^{den} December te Luxemburg af. D. Juan, die bij zijne aankomst nog te bed lag, ontving hem in morgenge-waad.

Nooit, verzekerde de landvoogd, had hem een bericht aangenamer verrast, dan dat der komst van zijn neef, van wien hij in dezen

benarden toestand veel steun verwachtte. De zaken namen na zijne aankomst in de Nederlanden dan ook spoedig eene andere wending.

In hoeverre Parma persoonlijk als een geesel voor onze geteisterde gewesten mag worden beschouwd, kan voor een klein gedeelte opge maakt worden uit onze mededeeling omtrent zijne handelwijze als veldheer en als overwinnaar gedurende de jaren 1578 en 1579.

Vazquez schetst Parma als volgt: (1) Alhoewel slechts van middelmatige grootte, was hij goed gebouwd en zijn voorkomen deftig, sierlijk en aangenaam. Hij was goedgehartig, vroom, waarheidlievend, vriendelijk en bescheiden. Verder rechtvaardig, mêedoogend, vlug van begrip en bezield met een onoverwinnelijken moed. Zoo geduldig en toegevend in zaken van oorlog, als bedreven in krijgslisten en streng op het gebied van krijgstucht. Als veldheer werd Parma, volgens hem, nooit door iemand overtroffen.

Het portret, door den veel gelezen geschiedschrijver *Lothrop Motley*, met schelle kleuren geteekend, is niet in alle opzichten zoo gunstig en in het voordeel van den Spaanschen veldheer. Als tegenhanger van het vorige nemen wij de volgende schets uit zijn werk over (2):

„Hij had het hoofd van eenen zwaardvechter, rond, ingedrongen, strijdvaardig, met iets vlugs en slangenachtigs in zijne bewegingen. Zijn zwart, kort afgesneden haar stond borstelig overeind. Zijn voorhoofd was hoog en smal. Voorts had hij fraaije gelaatstrekken, eenen regelmatig gevormden arendsneus, wijdgeopende, zwarte, doordringende oogen, doch die in hunne uitdrukking iets gevaarlijks en onheilspellends hadden, („Een fel gezicht” zegt Bor.). Hij had een loenschen oogopslag, als van een man, die een’ doodelijken stoot zoekt af te slaan of toe te brengen; den blik van een’ vechter van beroep. Het benedenste gedeelte van het gelaat was door een’ weligen baard bedekt, zoodat mond en kin geheel onzichtbaar waren. Hij was van middelbare lengte, wel gevormd en bevallig van uiterlijk, vorstelijk van houding, prachtig en deftig van kleeding. Op het slagveld bezat hij de zeldzame gaaf van zijne krijgers met zijn’ eigen’ ontstuimigen en ridderlijken moed te bezielen. Hij zelf ging hen steeds voor bij de gevaarlijkste en wanhopigste ondernemingen, en verstond

(1) Documentos ineditos, T. LXXIV.

(2) De opkomst van de Nederlandsche republiek, 4de deel, bl. 154.

er zich, even als zijn oom en zijn keizerlijke grootvader, uitstekend op, om den heldenmoed zijner bereidvaardigste volgelingen met een doek, eenè pluim, een lint, een juweel te beloonen, dat hij met eigen hand van zijne borst nam. (Strada).

In krijgsbekwaamheid overtrof hij onbetwistbaar zijn voorganger, wiens naam door den wereldberoemden slag van Lepanto met zoo veel luister was omstraald. Daarenboven bezat hij veel meer begaafdheid om of te velde of in de raadzaal de menschen te besturen. Minder aantrekkelijk en innemend, was hem daarentegen een meer gebiedende toon eigen dan aan zijn bloedverwant. Deftig en afgemeten van natuur, was hij alleen harstochtelijk tegenover den vijand; doch zelden liet hij een' oneerbiedigen blik of vermetel woord ongestraft. Hij was geen plannenmaker of droomer. Hij was geen dolend ridder. Hij zou geen bergen en zeeën overgetrokken zijn, om eene gevangene koningin te verlossen, noch hare kroon zich zelven hebben pogen op te zetten tot loon voor dien heldenmoed. Eenheid, die alles wat hij gewaar werd in één middelpunt besloot, en den oorsprong kenmerkte van al wat hij deed of wilde, was eigenaardig aan zijn karakter. Hij begreep volkomen het werk, dat Filips gedaan wilde hebben, en hield zich verzekerd, dat hij juist de werkman was, dien men zoo lang vruchteloos gezocht had. Koelbloedig, scherp, onversaagd, slim, vereenigde hij de gewetenlooze stouthheid van eenen Condottiere met de vrijwillige lijdzaamheid van eenen Jezuït. Hij kon zich in het verborgen langs onbemerkte paden voortkronkelen en voortschuiven; en plotseling kon hij toeslaan, of eenen doodelijken stoot toebrengen. Hij kwam ten volle toegerust, niet alleen om de Nederlanders in het open veld te slaan, maar ook om hun in staatslist de loef af te steken en af te matten in het spel, waarvan zijn ongeduldige voorganger het slagtoffer geworden was. Hij bezat de kunst en het geduld, om niet alleen hunne sterkste steden te ondermijnen, maar ook om de geheime aanslagen hunner begaafdste staatslieden bedektelijk te ondergraven. Zoowel hunne onderhandelaars als hunne krijgers te verstrikken, dat was de taak, die hem was aangewezen.

Het leven van eenen *bravo* in vredestijd — het vaste plan om in den oorlog geheele steden vol schuldellooze wezens uit te roeien, die in hun beeldenvereering en kerkelijke plegtigheden andere begrippen koesterden dan Rome voorschreef — dat scheen hem in het geheel

niet onbestaanbaar met de leer van Jezus. Het ophangen, verdrinken, verbranden en slagten van ketters was de wettige gevolgtrekking van zijn godsdienststelsel.

Zijne leefwijze was uiterst matig. Hij plagt te zeggen, dat hij slechts at, om het leven te onderhouden; en zelden gebruikte hij een maal, zonder drie of vier reizen van tafel op te staan, ten einde de eene of andere zaak van algemeen belang te bezorgen, welke naar zijn oordeel geen uitstel mogt lijden." Tot zoover Motley.

Aan Parma's talenten als veldheer zal voorzeker niemand twijfelen. Dat hij Don Juan als staatsman verreweg overtrof, is eveneens eene uitgemaakte zaak. In welke mate hij de goede en slechte eigenschappen, hem door gemelde schrijvers toegedicht, bezat, kan voor een gedeelte blijken uit de feiten der beide jaren, waarin wij hem als overwinnaar in onze gewesten stap voor stap volgen.

De lezer oordeele: wij onthouden ons zoo veel mogelijk van gevolgtrekkingen. Men houde evenwel rekening met tijd en omstandigheden en oordeele niet eenzijdig volgens onzen negentiendeneeuwschen maatstaf.

De landvoogd begon met Parma op de hoogte te brengen omtrent den toestand in de Nederlanden. Door zijn verblijf in de Nederlanden, was deze niet volkomen onbekend met de Grooten des lands en hunne gezindheid.

Zijn optreden als bemiddelaar was reeds spoedig noodzakelijk.

Pieter-Ernst van Mansfeldt, verdacht van trouweloosheid tegenover den Koning, was bij D. Juan in ongenade gevallen, zoo zelfs, dat deze zich voorgenomen had, hem te straffen. Parma, hiervan ingelicht, wist hem van zijn besluit te doen afzien en de verstandhouding tusschen zijn oom en den graaf te verbeteren. De verzoening verwekte eenigszins ongenoegen bij Octavio de Conzaga, den vertrouwde van D. Juan, die naijverig was op den zoon, Karel van Mansfeldt, in wien hij een mededinger voor de plaats van generaal der cavalerie zag (1).

Op deze manier wist Parma de edellieden des lands aan zich te verplichten en over te halen tot de Spaanschgezinde partij. Teleurgesteld door Matthias, naijverig op den Zwijger, toonden er velen,

(1) Vazquez.

als Aerschot, la Motte, Montigny, Egmont, de Melun enz., zich spoedig onder zijn invloed meer Koningsgezind.

Niet alleen als Staatsman, maar ook als veldheer, vond Parma spoedig de gelegenheid om zijne talenten te toonen.

§ 3. VIJANDELIJKHEDEN HERVAT.

Slag bij Gemblours. In de laatste dagen van Januari trok D. Juan met ongeveer 24,000 man uit Namen, het leger der Staatschen te gemoet. Dit laatste, door Antoon de Goignies aangevoerd, bestond uit 22,000 meestal ongeoeffende Nederlandsche en Duitsche soldaten en eenige vendels Schotten. Het werd genoemd *het leger van Israël*, en men vertrouwde dat God voor de zijnen zou strijden (1).

De Staatschen hadden bij het naderen der Spanjaarden den terugtocht aanvaard, maar werden op 31 Januari, in de nabijheid van Gemblours door deze laatsten zoover ingehaald, dat zij hen in het gezicht kregen. Op een gegeven oogenblik had Parma uit de verwarde beweging der pieken opgemaakt, dat de vijand, eene helling afdalende, door eenen moeilijk te beganen weg, waartoe de regen der laatste dagen veel had bijgedragen, trok. Hierop steeg hij onmiddellijk te paard en met Antonio de Olivera, gevolgd door eenige andere ruiters, viel hij, tegen den wil van zijn oom, de Staatschen in de flank aan. Door dezen onverwachten schok ontstond er reeds eene algemeene verwarring, zoodat de Staatliche ruitery onmiddellijk op de vlucht ging en haar eigen manschappen vertrapte. Intusschen was de Spaansche infanterie met den looppas toegesneld, en had den vijand in den rug aangetast, waarop eene ware slachting onder de Nederlanders volgde. In minder dan twee uren tijds sneuvelden ongeveer 9,000 der Staatschen (2), terwijl slechts 7 of 8 Spanjaarden werden gewond.

Parma streed voortdurend in het eerste gelid, om zich van de overwinning, waarvan hij met zijn scherpzinnigen blik de kans had voorzien, te verzekeren. Vaandels, artillerie, krijgsvoorraad, alles viel

(1) Jan van Nassau aan den landgraaf van Hessen, Groen VI.

(2) VAZQUEZ. Anderen als *Cabrera* zeggen zes duizend, Tassis spreekt van zeven duizend.

in handen der Spanjaarden daar de Staatschen, voorzoover zulks mogelijk was, hun heil in de vlucht zochten.

Deze verpletterende nederlaag wordt voor een gedeelte aan de afwezigheid der voornaamste aanvoerders, als: Lalaing, Lamotte en Robert de Melun, die te Brussel bruiloft vierden, toegeschreven.

De Goignies werd door een Albaneesch ruiter gevat en met andere gevangenen naar het kasteel te Namen gevoerd.

Vele Staatschen hadden zich in een huis aan de poort van Gemblours verschanst, waar zij door de Spaansche infanterie werden aangevallen. Vier vaten kruit, daar bewaard, hadden onder het gevecht vuur gevat, zoodat het huis met de heele bezetting in de lucht vloog.

Sommige schrijvers, waaronder zelfs Cabrera en Tassis, zeggen, dat geene gevangenen werden gespaard. Eerstgenoemde voegt hieraan toe, *dat zij allen werden gehangen en er slechts 600 Schotten, door D. Juan, die in hen toekomstige onderdanen zag, met groote moeite werden gered* (1).

Uit hetgeen Vazquez dienaangaande zeer uitvoerig mededeelt, moeten wij besluiten, dat de gevangenen genadig behandeld werden en met het betalen van een losgeld aan de soldaten, die hen gevat hadden, in vrijheid werden gesteld, onder belofte, dat zij de wapenen tegen den Koning niet meer zouden opnemen. Wij stellen des te meer vertrouwen in de opgave van dezen schrijver, omdat hij op andere plaatsen ons onbewimpeld meedeelt, dat gevangenen minder menschlievend behandeld en over de kling gejaagd zijn. Niettegenstaande in de buurt een nonnenklooster gelegen was, waar zij hun intrek hadden kunnen nemen, brachten D. Juan en Parma, met de troepen, den nacht in 't open veld door. Zij wilden met de soldaten de ongemakken van den oorlog deelen.

Parma was van gevoelen, dat men na deze schitterende overwinning zonder uitstel tegen Brussel moest oprukken, aangezien de inneming van deze stad thans met weinig moeite zou gepaard gaan. Dit voorstel werd in den krijgsraad door niemand ondersteund, zoodat D. Juan besloot, zich voorloopig te bepalen tot minder gewichtige ondernemingen.

(1) TASSIS (IV) beweert, dat eenige gevangenen van de brug te Namen afgeworpen en in de Maas als honden verdronken werden.

Octavio de Conzaga bezette Leuven met een gedeelte der ruitery. Verder gaven Gemblours, Thienen, Aerschot, Jodogne, Bovines en andere kleine plaatsen zich zonder veel weerstand aan de Spanjaarden over.

Beleg van Sichen. — Niet zoo gewillig en gedwee was de bezetting van het stadje Sichen, waarvoor de Spaansche troepen in Februari verschenen.

Op 17 Februari had D. Juan aan Parma opgedragen, met een gedeelte van het leger en tien stukken geschut, naar Sichen en Diest op te trekken. Dit bevel werd onmiddellijk ten uitvoer gebracht, zoodat hij reeds den volgenden dag in het gezicht van eerstgenoemde plaats verscheen.

De troepen werden terstond verdeeld en uitgezet, waarna de gewone sommatie tot den bevelhebber der stad werd gericht. Bij gewillige overgave beloofde Parma eene genadige behandeling aan de bezetting, maar voegde hieraan toe, dat, wanneer men het eerste kanonschot van buiten afwachtte, hij voor niemands behoud meer instond. De bevelhebber gaf hierop een weigerend antwoord en verklaarde, dat men alleen voor de kracht der wapenen zou zwichten.

Nog in den nacht sloegen de Spanjaarden de handen aan het werk, zoodat omstreeks middernacht reeds vijf kanonnen geplaatst waren, en tegen den morgen het vuren der batterijen tegenover de Leuvensche poort reeds een aanvang nam. Nogmaals liet Parma den bevelhebber tot overgave aanmanen en hem herhalen, dat hij voor zich zelven en de zijnen op geen genade meer mocht rekenen, wanneer men eenmaal gestormd had.

Het antwoord hierop luidde als de eerste maal en was zelfs uitdagend, zoo niet spottend.

Spoedig hadden de vuurmonden eene bres in den vestingmuur gemaakt, voldoende om eene bestorming mogelijk te maken.

Niettegenstaande de bezetting zich met moed verdedigde, was de stad weldra door de Spanjaarden genomen en aan de plundering overgeleverd. Parma spoedde zich, binnen de vesting te komen, ten einde wreedheden zooveel mogelijk te verhinderen en vooral om te beletten, dat vrouwen en kinderen mishandeld werden, daar de soldaten, verbitterd door de verliezen hunnerzijds, voornemens waren niemand te sparen.

Vele aanvoerders der Spanjaarden vonden bij de inneming van Sichein den dood, onder anderen D. Pedro Enriquez, kapitein Diego de Barojas, de kapitein S. Momo Gambarelo en Juan, beiden Italianen. Onder de zwaargewonden vinden wij Marco Antonio Simoneta, heer van Torrichela, die later voor Maastricht het leven verloor en in de kerk van St. Mathias aldaar werd begraven.

De bevelhebber der stad had zich met ongeveer drie honderd soldaten in het kasteel verscholen. Toen Parma hem tot de overgave aanmaande, wilde hij hier nog niet van hooren. Maar de soldaten, ziende dat de Spanjaarden de kanonnen op eene hoogte in de stad hadden geplaatst, lieten zeggen, dat zij, niettegenstaande de bevelhebber weerstand wenschte te bieden, zich op genade aan Parma wilden overgeven. Deze antwoordde hierop, dat het eenige wat hij nog kon toestaan, was eene overgave op genade aan de soldaten. De aanvoerder, bekend met het vaste besluit zijner manschappen stemde toe in eene overgave aan Parma, maar niet aan zijne soldaten. Na eene onderhandeling met D. Gabriel Niño, die hun nogmaals voorhield, dat, indien zij niet onmiddellijk tot de overgave besloten, er van de toegevendheid van Parma niets meer te wachten viel, werden de poorten van het kasteel ontsloten.

Op bevel van Parma werden de soldaten in eene zaal op eene rij geplaatst en achtereenvolgens als vee afgemaakt, d. w. z., dat men hen neervelde door een slag met een zwaren houten hamer of knots in de slaapstreek aan te brengen (1).

De bevelhebber zou aan de spits van een der torens zonder uitstel opgehangen worden. Zoo luidde het bevel van Parma, dat onmiddellijk ten uitvoer werd gebracht. Meer dan driehonderd soldaten verloren het leven, en vele anderen, die zich door de vlucht wilden redden, verdronken in het riviértje de Demer.

De bevelhebber verzocht Parma om onthoofd te worden, aangezien de strop voor een edelman te vernederend is. Toen deze gunst hem werd geweigerd, wierp hij zich van den toren in de gracht, om ten minste aan een schandelijken dood te ontkomen. Door de groote hoeveelheid water die de gracht bevatte, werd hij zonder eenig letsel

(1) Y que con una gran maza les diesen en las sienes y los matasen a todos etc. (Vazquez).

te bekomen aan wal gehaald en op nieuw naar boven gesleurd. De strop zou zijn deel zijn. Op het laatste oogenblik werd hem een biechtvader aangeboden, waaraan hij verklaarde geen behoefte te gevoelen, voorgevende, dat hij zijn laatsten troost vond in het voorwerp, dat hij op zijn borst droeg. Hierop haalde hij het portret zijner beminde voor den dag, wierp er een laatsten teederen blik op, kuste het verscheidene malen en slingerde het daarna in de gracht. Daarna wendde hij zich tot den beul en verzocht hem zijne taak te volvoeren.

Deze handelwijze en gestrengheid, zegt Vazquez, tegenover krijgslieden, die zich hadden overgegeven, kan wreed en onmenschelijk toeschijnen, maar Parma was genoodzaakt om zoo te handelen, ten einde een voorbeeld aan de anderen te geven, opdat de opstandelingen en vijanden der Kerk leerden beseffen, welken eerbied men aan oversten en aan de katholieke vaandels, die niets minder dan het gezag van den Koning van Spanje voorstellen, verschuldigd is.

Diest gaf zich over na eene korte onderhandeling, waarbij Don Juan, intusschen aangekomen, tegenwoordig was.

Den 2^{den} Maart werden de loopgraven voor Nyvel geopend. Bij het bestormen van deze stad had Karel van Mansfeldt, die pas met 4,000 Franschen het Spaansche leger was komen versterken, verzocht met de zijnen te mogen voorgaan.

De aanval der Franschen, waarbij dezen honderd dooden en 300 gekwetsten achterlieten, werd afgeslagen. Daarna gaf de stad zich over, onder voorwaarde dat de bezetting met de wapens, maar zonder vaandel, zou mogen vertrekken, waarna zij door Waalsche infanterie werd bezet.

Slechts met groote moeite gelukte het aan D. Juan de plundering der stad door de soldaten van Mansfeldt te voorkomen.

Na de overgave van Nyvel vertrok Mansfeldt met zijne Franschen naar de Ardennen, waar zij de bewoners zooveel last bezorgden, dat Don Juan genoodzaakt was, deze troepen af te danken.

Beaumont gaf zich zonder weerstand te bieden aan de Spanjaarden over. *Chimay* werd door hen met weinig moeite genomen. Na de overgave van laatstgenoemde plaats trok het garnizoen onder aanvoering van zekeren *Dantierres* en diens broeder in den vroegen

morgen de stad uit. Don Juan gaf bevel aan den kapitein Pedro de Tassis, dat hij met eene afdeeling ruiters hen zou vergezellen en beschermen. Onderweg werden zij verraderlijk door de Spanjaarden aangevallen, uitgeplunderd en verscheidenen hunner vermoord. Don Juan was over deze handelwijze zoo verontwaardigd en gebelgd, dat hij de Tassis ter dood veroordeelde en schadevergoeding aan de beroofde soldaten van Chimay deed uitbetalen.

Parma kwam tusschenbeide voor Tassis en verkreeg niet zonder moeite genade voor hem bij D. Juan, die evenwel de daders deed opsporen en straffen.

Intusschen was het Spaansche leger in aantal belangrijk vermeerderd door versterking uit Italië, waaronder vele edellieden en vooral door de komst van het regiment de la Lega, bestaande uit 2600 man, door Lopez de Figueroa aangevoerd.

Op 13 April werd dit oude en beroemde regiment door D. Juan en door Parma tusschen Thienen en Leuven, waar zij hen in de abdij van Linteren hadden afgewacht, met groote plechtigheid en algemeene vreugde ontvangen.

Philippeville werd na een kort beleg in de laatste dagen van April door de Spanjaarden genomen en bezet.

Intusschen gevoelde zich D. Juan, na al de doorgestane vermoeienis en inspanning min of meer ongesteld, zoodat hij besloot eenigen tijd rust te nemen, en trok met dit doel, vergezeld van twee compagnieën Spaansche soldaten naar Namen.

Het leger werd in twee afdeelingen gesplitst, waarvan de eerste, onder Octavio de Conzaga, naar de kanten van Lier en Aerschot trok, en de andere, de grootste in aantal, onder aanvoering van Parma, op 5 Juni den weg insloeg naar Limburg, met het doel om deze plaats tot onderwerping te brengen.

Welken weg Parma volgde, is ons niet juist bekend. Loys de Mayerne (1) vermeldt, dat de inneming van het kasteel Heude die van Limburg voorafging. „En passant par le château de Heude, zegt deze schrijver, qui n'estoit pas moins fort par nature et par artifice, assis sur un rocher, fossoyé de bons fosses, pleins d'eau, et où estoient cinquante soldats en garnison pour les Etats, sous deux

(1) Histoire d'Espagne, vol. 2. Paris 1635.

corporaux: cette place lui fut rendue par un d'iceux, qui estoit Liégeois, lequel trompa son compagnon, trouvant moyen de le mettre dehors et le faire aller à la ville quérir des provisions, de ce dont ils avaient besoin, avant que d'estre assiégés, et fit que, sous ombre d'escorte, il emmena 44 de leurs soldats, luy n'en retenant que six, etc."

§ 4. BELEG EN INNEMING VAN LIMBURG EN DAELHEM.

Reeds in den vroegen morgen van den 9^{en} Juni stonden de Spanjaarden op een half uur afstands van Limburg. Parma trad eerst met Alonso Leiva en andere veldoversten in overleg, omtrent hetgeen bij deze onderneming te doen viel. Volgens hem moest men beginnen met eenige troepen als voorposten uit te zenden, om de voorstad Dolhain te bezetten. Dit plaatsje was rijk en bood gelegenheid tot huisvesting voor een groot gedeelte van het leger. Dit zou den vijand niet weinig zorg baren.

Algemeen was men met dit voorstel ingenomen. Caspar Ortiz, Alonso de Perea, Vasco de Acuña en Agustino Roman vertrokken met hunne compagnieën, om dit plan uit te voeren. Zij werden met een flink haakbus- en musketvuur door den vijand begroet, die evenwel na een kort gevecht moest wijken, waardoor het plaatsje in handen der Spanjaarden viel. Het grootste gedeelte der bezetting sneuvelde en de anderen vluchtten naar de stad en naar het kasteel; van hier begon de artillerie te vuren, die evenwel, daar het nog niet behoorlijk dag was, weinig schade aanrichtte. De schrik door dezen plotselingen aanval teweeggebracht, was vooral onder de vrouwen en kinderen zeer groot.

Ondertusschen had Parma met het overige van het leger de heele voorstad bezet. De troepen waren ingekwartierd en de posten uitgezet. De ligging van het stadje en van het kasteel werd verkend, ten einde te besluiten van welken kant de aanval het best zou kunnen worden ondernomen. De artillerie zou worden geplaatst op een heuvel, van de stad slechts door een klein dal gescheiden.

Vooraf werd de gouverneur der plaats door een trompetter tot de overgave der stad aan den Koning aangemaand, ten einde het bloedvergieten van zoo vele onschuldigen en de plundering der stad, indien

zij met geweld der wapenen werd genomen, zoo mogelijk te voorkomen. De gouverneur antwoordde, dat hij de stad voor den prins van Oranje en niet voor den koning van Spanje beheerde en ze niet zou overgeven dan aan hem, wien hij trouw had gezworen. Zijn plan was dus ze te verdedigen.

Parma deed, toen hij dit antwoord vernomen had, zonder tijd te verliezen, zooveel mogelijk grondwerkers verzamelen. Hij wilde de soldaten in dezen steenachtigen bodem de loopgraven niet laten delven.

Spoedig was men evenwel genoodzaakt van fascinen en andere hulpmiddelen gebruik te maken, daar met de schop niet veel was uit te voeren. Zij werden hierin, op verzoek van Parma, door Alonso Martinez de Leiva met de soldaten van zijne compagnie en door zijn broeder Sancho, bijgestaan. In minder dan drie dagen waren zij zoo verdekt, dat de vijand hen niet meer kon zien en met veel overleg waren zij weldra den rand van de gracht genaderd.

Deze was zoo diep, dat er haast niet aan te denken viel ze te vullen. Daarachter verhief zich eene steile helling, die hoogst moeilijk te beklimmen was. Vastberaden, vertrouwende op hun moed en den goeden uitslag, werden de schanskorven gevuld terwijl de artillerie in den nacht van Zaterdag werd opgesteld, zoodat men op Zondag 14 Juni bij het aanbreken van den dag met kracht de muren begon te beschieten.

In minder dan drie uren tijds was de bres waarvan al het puin, dat afviel, in de gracht rolde, reeds klaar. Het beklimmen der steile en vrij hooge helling was evenwel, door een fijnen regen, waardoor de voet uitgled, alsof men over vet liep, nog moeilijker gemaakt.

Parma gaf aan twee soldaten, die op verkenning waren geweest en hem dit mededeelden, als zijn gevoelen te kennen, dat de voorsten alleen van de gladheid last konden hebben, en, wanneer de anderen in hun voetspoor volgden, zouden deze dit nadeel niet meer ondervinden, en zonder uitglijden boven komen. Deze bewering werd evenwel niet bewaarheid en spoedig kwam hij tot de overtuiging, dat de bestorming niet zonder groote verliezen kon plaats hebben, tenzij de vesting door vrouwen of kinderen werd verdedigd.

Deze moeilijkheden zag men evenwel over het hoofd en de bres werd bestormd. Als teeken voor den aanval diende het laatste schot van de achterste compagnie. Nauwelijks waren de Spanjaarden

tot den aanval overgegaan of de vijand gaf door teekens met de trom en door roepen zijn verlangen te kennen, dat hij wilde onderhandelen. Parma deed de bestorming staken en vernam, toen de belegerden zich verstaanbaar konden maken, hun besluit, om zich op genade over te geven.

Over dit voorstel was hij uiterst tevreden, te meer, daar hij wist, dat de stad door oude en goed geoefende soldaten werd verdedigd en hem dus bij de bestorming groote verliezen te wachten stonden. Terwijl sommigen zich met den vijand onderhielden en eenige soldaten zelfs in afwachting der voorwaarden, die Parma moest stellen, elkan- ders gezondheid dronken, waren anderen langzamerhand zonder het minste gevaar tot bij den ingang der bres vooruitgeschoven. Een der Spaansche soldaten, die het dichtst bij den muur stonden, keerde zich tot zijne makkers, den uitroep aanheffende: *Santiago, cierra España, dentro, dentro*. Daarop drong hij onmiddellijk door tot in de stad en vele anderen volgden hem. De vijand, door dezen onverwachten aan- val verschrikt, ging op de vlucht, zoodat de Spanjaarden hoegenaamd geen weerstand ondervonden en alleen angstige vrouwen en kinderen ontmoetten. Velen waren naar het kasteel geweken.

Parma nam spoedig alle voorzorgen, om wanordelijkheden en plun- dering te voorkomen en plaatste in de voornaamste straten aanvoer- ders en andere vertrouwde personen, ten einde dit alles te beletten.

In de stad bevond zich een uitstekend bouwkundige en bekwaam timmerman, *Hanzen* genaamd, die in Spaanschen dienst overging en gedurende meer dan vijftien jaren, tot aan zijnen dood, onder Parma werkzaam bleef. Bij tal van gelegenheden bewees hij uitstekende diens- ten en legde eene buitengewone kennis aan den dag.

Nadat Parma zich van de stad Limburg had meester gemaakt en daarbij voorkomen, dat de soldaten eenige schade aanrichtten, werd meester Hanzen naar het kasteel gezonden om de sleutels uit de handen van den gouverneur op te eischen. Hij vond hem en zijne vrouw zoo verward en met schrik bevangen, vooral omdat zij vrees- den, dat hem het zelfde lot als den bevelhebber der stad Sichein te wachten stond, dat hij geen antwoord wist te geven en besluiteloos bleef, omtrent hetgeen hem te doen stond. Na de mededeeling van Hanzen gehoord te hebben, werd Mondragon naar het kasteel afge- vaardigd met de verzekering, dat, indien zij zich overgaven, niemand

eenig ietsel zou bekomen. Zij geloofden hem op zijn woord en onderwierpen zich. Parma gedroeg zich verder zoo goedhartig, dat hij alles wat zij verlangden, bewilligde en den gouverneur en zijne echtgenooten met beleefdheden overlaadde. Hij stond de bezetting toe te gaan, waarheen zij wilde. Men vond eene groote hoeveelheid graan en andere mondbehoeften en verder haver en gerst, waarmede de Spanjaarden verscheidene dagen in hunne behoeften konden voorzien.

Mondragon kreeg tot nader order het bevel over de stad en het kasteel.

Parma gebruikte in zijn kwartier het avondeten met smaak na deze moeilijke overwinning, die door vele schrijvers, zegt Vazquez, met stilzwijgen wordt voorbijgegaan of door anderen, alsof zij aan de waarheid twijfelen of aan den roem van dezen dapperen veldheer willen te kort doen, slechts ter loops wordt vermeld.

Na de versterkingen en verdedigingswerken binnen de stad, voorzien van 15 stukken zwaar en veel licht geschut, den overvloed van mondbehoeften te hebben gezien, beseftte hij des te meer het gewicht der overwinning. Ongeveer duizend soldaten gaven zich over, die allen met uitzondering van den gouverneur, die met zijne vrouw naar Aken werd geëscorteerd, dienst namen in het Spaansche leger.

Daar hij gedurende zeven dagen weinig rust had genoten, was zijn voornemen, eenige dagen hier te vertoeven.

In den nacht, terwijl Mondragon sliep, gebeurde het volgende ongeval op het kasteel. Twee zijner bedienden van het depôt, die hij op het slot had ontboden, begaven zich met eene brandende kaars in het magazijn. Een vonkje vloog op een openstaand vat met kruit, dat vuur vatte. Hierom heen stonden nog achttien gevulde vaten. Dit gaf aanleiding tot eene vreeslijke ontploffing, waardoor het kasteel met alles, wat zich er in bevond, in de lucht vloog. Alleen de plaats in de kamer, door Mondragon betrokken, waar het bed stond, bleef gespaard. Geen steen, geene dakpan, zelfs geen stof, was er op terecht gekomen.

Een ander geval, dat haast aan het bovennatuurlijke grenst, gebeurde ter zelfder tijd. Eene zieke vrouw werd in een draagstoel door vier mannen in de stad, waar zij zich onder behandeling kwam

stellen, gedragen. Door de steenen en dakpannen werden de vier dragers gedood en de vrouw bleef niet alleen ongedeerd, maar was zelfs door den schrik totaal genezen.

Alexander bij het hooren van de ontploffing en het zien van het vuur, snelde met zijn gevolg ter hulp. Hij was vooral bezorgd voor Mondragon en vreesde, dat ook hij was omgekomen. Bij het hooren der stem van Parma, riep Mondragon, dat hij ongedeerd was en slechts eene ladder en kleeren noodig had, daar de zijne verbrand waren, om uit te komen. Na zich gekleed te hebben, daalde hij naar beneden en werd door Parma, die hem met zijne wonderdadige redding geluk wenschte, met open armen ontvangen. Mondragon verhaalde, dat toen hij bij zijn ontwaken geen dak meer boven zich zag, den blooten hemel aanschouwde, en naast het bed geen vloer vond, om den voet op te zetten, hij niet wist, wat er was gebeurd. Parma ging zich met eigen oogen van dit vreemde schouwspel overtuigen en beschouwde daarna het behoud van Mondragon des te meer als eene wonderdadige redding. Deze begaf zich naar de kerk, om God voor zijn behoud te danken. Parma stelde hem in kennis, dat hij plan had Don Juan eene belooning voor zijne veelvuldige en trouwe diensten te vragen, en wel het beheer, als gouverneur, van Limburg.

Mondragon kuste hem de handen voor de eerbewijzing en verzocht niet alleen de goedkeuring van D. Juan, maar ook die van den Koning te vragen. Parma beloofde hem dit. Reeds na 2 dagen ontving hij het antwoord met de goedkeuring van den landvoogd terug, uit wiens schrijven bleek, dat hij zeer goed op de hoogte was van de heldenfeiten, door den edelman van Medina del Campo in den oorlog met de Nederlanden verricht. Het gouverneurschap van het land van Limburg was, volgens D. Juan, de minste belooning, die men hem voor zijn moed, beleid en dapperheid kon toekennen.

Daelhem met zijn versterkt kasteel was nog in handen der Staat-schen, van waaruit deze het land doorkruisten en den bewoners in de omstreken veel schade aanbrachten. Aan Mondragon als bewindvoerder der streek werd opgedragen, met een gedeelte van het leger en drie zware kanonnen derwaarts te trekken en zich van deze plaats meester te maken.

Terwijl Mondragon hieraan voldeed, trok Parma naar zijn oom te Namen. Onderweg kwam hem een koerier tegemoet met de boodschap, om haast te maken, aangezien de vijand zijne troepen samen-trok en versterking ontving uit den vreemde, met het plan om hem aan te vallen en zoo mogelijk het land uit te drijven. Parma was zeer verheugd bij het vernemen van dit nieuws, daar hij een natuurlijken aandrang voor krijgsbedrijven voelde en niets liever wenschte dan ontmoetingen met den vijand op groote schaal, waarin hij bewijzen van dapperheid zou kunnen geven en aan het verlangen voldoen kon om den Koning van dienst te zijn. Intusschen lichtte hij Mondragon onmiddellijk van een en ander in met het bevel, dat wanneer in 3 of 4 dagen Daelhem niet genomen was, hij het beleg moest opbreken, ten einde zich niet bloot te stellen, om door den vijand te worden afgesneden.

Mondragon begon, te Daelhem gekomen, met eene verkenning, waarbij hem spoedig bleek, dat de plaats veel sterker was dan men veronderstelde, aangezien zij op eene steile rots was gebouwd. Niet-tegenstaande deze kleine teleurstelling werden de loopgraven geopend en de artillerie geposteed, die evenwel weinig effect deed. De kogels schampten af, zoodat na 300 schoten niet de minste bres in de muren van het kasteel was aangebracht. Om niet langer kruit en lood te vermorsen, gaf Mondragon bevel het schieten tijdelijk te staken.

Terwijl Mondragon het kasteel rondom inspecteerde om een zwak punt waar men het verder zou aantasten, te ontdekken, ontstond in de loopgraven tusschen de Spanjaarden twist, waardoor zij groot gedruisch maakten. De belegerden dachten niet anders dan dat van dezen kant gestormd werd en spoedden zich er heen. Bar. de Gibrao, die met zijn regiment Bourgondiërs in de loopgraven aan den anderen kant stond, hoorde dit alles en veronderstelde, dat de Spanjaarden het eerst zouden binnendringen en dan met de eer der overwinning gaan strijken. Hij gaf daarom bevel aan de zijnen de wallen te beklimmen. Het gelukte hun zonder veel weerstand te ondervinden, naar binnen te dringen, alles afmakende, wat zij op hunnen weg ontmoetten. Zij spaarden zelfs vrouwen noch kinderen en sloegen aan het muiten zonder dat hun iemand dit belette. Had een Bourgondiër de hoofdboort niet geopend, dan zou Mondragon niet geweten hebben, dat het kasteel genomen was. Het speet hem zeer, dat zooveel onschuldig bloed was vergoten.

Strada verhaalt het volgende schandelijk feit bij deze inneming gepleegd. De vrouwen hadden zich in de kerk verscholen, de dochter van den gouverneur, die gesneuveld was, slechts 16 jaren oud en algemeen bekend om hare schoonheid, zocht daar eveneens eene schuilplaats. Twee soldaten, een Bourgondiër en een Duitscher, hadden haar nauwelijks ontdekt of beiden wilden zich van haar meester maken. Er ontstond eene soort wedstrijd tusschen de beide wellustelingen. De eene trok haar rechts en de andere links, elk beproevende den anderen deze schoone prooi te ontrukken. In het heete van den strijd werd het meisje of bij toeval of met opzet gewond, zoodat zij bedekt met bloed ter aarde viel.

Intusschen kwamen eenige Spaansche soldaten toesnellen, waardoor het meisje een oogenblik werd losgelaten en gelegenheid vond om te vluchten. Een der woestelingen gaf, terwijl hij haar achtervolgde, haar een slag op het hoofd aan de gevolgen waarvan zij eenige uren later overleed. Paul Renaut had haar op het laatste oogenblik aan de handen der muitende soldaten ontrukkt.

Mondragon liet de dooden begraven en spoedde zich terug naar Limburg, waar hij zekeren Mondragon, een lid zijner familie, als plaatsvervanger aanstelde en naar Namen trok, waar D. Juan en Parma hem zeer hartelijk ontvingen.

§ 5. SLAG BIJ RIJMENAM.

Don Juan, vernomen hebbende, dat de Staatsche troepen weldra groote versterking uit Duitschland te wachten hadden, wenschte met hen slaags te geraken, alvorens zij zich in getalsterkte vermeerderd hadden. Het leger vertrok op 20 Juli uit Namen en vertoefde van 22 Juli, gedurende 6 dagen, rondom Thienen, in afwachting van geld en krijgsvoorraad, uit het land van Luik derwaarts gezonden, waarna zij onmiddellijk naar Rymenam vertrokken, eene plaats tusschen Mechelen en Lier, waar de Staatschen zich in een versterkt kamp ophiielden, met een leger, dat in aantal dat der Spanjaarden overtrof.

Parma en de oude Cervellone verklaarden zich tegen een aanval op deze plaats, aangezien de positie van den vijand volgens hen te gunstig was. Don Juan besloot evenwel op 1 Augustus de versterking aan te tasten, na vooraf in den vroegen morgen met Parma

uit een windmolen op een heuvel gelegen, de positie der Staatſche troepen verkend te hebben. De Spanjaarden werden door hunne tegenstanders in eene hinderlaag gelokt, terwijl dezen veinsden te wijken. Tot aan den avond werd gevochten, zonder dat de kans der overwinning naar den een' of anderen kant overhelde. Zonder den helderen blik van Parma, die op een gelukkig oogenblik de zijnen, tot den aftocht deed besluiten, stond Don Juan op dezen dag eene geduchte nederlaag te wachten. Van beide kanten sneuvelden vele manschappen, maar de eer van den dag bleef aan de Staatſchen, door den graaf de Bossu aangevoerd. Het gevolg hiervan was, dat deze zich van eenige steden als Aerschot, Nyvel en Gemappe meester maakte, terwijl in Henegouwen de hertog van Anjou, Maubeuge, Roeulx, Soignies en Havre bezette.

Nogmaals werden vredesonderhandelingen aangeknoopt, die evenwel, zooals later zal blijken, zonder uitkomst bleven.

De vereeniging der soldaten van Jan Casimir, ten getale van vijftien duizend met het leger der Staatſchen, deed Don Juan besluiten naar Namen terug te trekken. In de nabijheid dezer stad werd in een klein dorp, Bouges genaamd, door Cervellone een versterkt kamp aangelegd, waarin het Spaansche leger zich terugtrok. Den dag vóór hunne aankomst aldaar op 15 September werd Don Juan door eene zware koorts aangetast, die tijdens zijn verblijf in het kamp van dag tot dag verergerde.

§ 6. DE DOOD VAN DON JUAN.

Bouges, een klein plaatsje destijds uit negen arbeiderswoningen bestaande, gelegen op eene hoogte tusschen Sambre en Maas, had vroeger reeds als toevluchtsoord voor Karel V, door Hendrik II in 't nauw gebracht, gediend.

De toestand van den uitgeputten D. Juan, werd er niet beter op, daar de hygiënische omstandigheden, waaronder hij gedwongen was te leven niet zeer gunstig waren. In een soort vervallen duiventil was hij genoodzaakt zijn intrek te nemen. Zijn toestand was op 28 September zoo bedenkelijk, dat Rimarez, zijn lijfarts, alle hoop verloren gaf en hem hiervan in kennis stelde. Pater Dorante, zijn biechtvader, later aartsbisschop van Sevilla, bracht hem op 30 September de volle bediening.

Den 20sten September had D. Juan een laatsten brief aan Filips geschreven, waarin hij over zijne ziekte spreekt. Hieruit blijkt, dat hij zich zeer ongelukkig gevoelde en door den Koning als het ware verlaten. Dit schrijven eindigt met de woorden „ons leven is in gevaar en het eenige, dat wij verlangen, is dit met eere te mogen verliezen”.

Op den 1sten October omstreeks den middag, blies de overwinnaar van Lepanto op slechts 33 jarigen leeftijd den laatsten adem uit.

Hoe bemind door de zijnen hij was, bewijst het gezegde van Octavio de Conzaga „dat de steenen zelfs hem beweenden”. Schatten of rijkdom had hij niet vergaard. Hierop zinspeelde hij nog kort voor zijnen dood, door de aanhaling der woorden uit het boek Job: *Nudus egressus sum de utero matris meae et nudus revertar illuc.*

Zijn lijk werd met militaire eerbewijzen, door al de troepen, met befloersde trom en overdekte vaandels gevolgd, terwijl de manschappen de wapens naar den grond gekeerd hielden, van het kamp naar Namen overgebracht. In de kerk van St. Aubin werd zijn lijk den 4^{den} October ter aarde besteld. Dit werd evenwel in het voorjaar op last van Filips naar Spanje overgebracht en in het klooster van Parrazes bij het Escuriaal, in een grafkelder, grenzende aan dien der koningen van Spanje, bijgezet. Hiermede voldeed Filips ten minste aan zijn' laatsten wensch.

Reeds eenige dagen voor zijnen dood had hij aan Parma, overeenkomstig het verlangen van den Koning, zijn burgerlijk en militair gezag overgedragen. Het verlies van zijn oom, den speelmakker zijner jeugd, had Alexander zoo diep getroffen, dat hij de eerste nachten slapeloos doorbracht en weinig of geen voedsel gebruikte.

Zware verliezen heeft het Spaansche leger verder in het kamp te Bouges geleden. Vele manschappen bezweken aan de gevolgen der destijds in de Zuidelijke Nederlanden heerschende typhouse ziekte. Op sommige dagen telde men alleen onder de Spanjaarden ruim drie honderd sterfgevallen.

Cervellone, die sedert kort uit Italië in de Nederlanden was gekomen, haalde het tegen verwachting der geneesheeren niettegenstaande zijn hoogen leeftijd van den dood op.

D. Juan bezweek waarschijnlijk eveneens aan de gevolgen der heerschende kwaal, alhoewel door sommigen aan eene vergiftiging

gedacht werd. Zelfs de lijfarts Rimarez laat zich in zijn rapport eenigszins in dien geest uit (1).
